

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN
HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr. K. SCHILDER, Kampen.

Medewerkers: Dr. H. A. van Andel, Solo; Dr. R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr. Henry Beets, Grand Rapids; Dr. E. T. v. d. Born, Helpman (Gr.); Mr. A. Bouman, Rotterdam; Ir. B. ter Brugge, Almelo; Dr. K. J. Cremer, Kampen; Dr. R. J. Dam, Kampen; Dr. A. C. Drogendijk, Dordrecht; Dr. D. van Dijk, Groningen; Drs. D. J. Galle, Kampen; Mevr. G. Gilhuis-Smitskamp, Mijdrecht; Dr. J. H. Hagenbeek, Zwolle; Dr. J. van Herksen, Ermelo; Dr. B. Holwerda, Kantens; A. Janse, Biggelerke; Dr. P. Jasperse, Leiden; Dr. G. Keizer, De Steeg; Dr. B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr. E. D. Kraan, Vlaardingen; A. Kuiper, Utrecht; Dr. C. Lindeboom, Amsterdam; Dr. J. v. d. Linden Zeist; Dr. S. O. Los, 's-Gravenhage; Drs. Joh. Luijkenaar Francken, Rotterdam; Mevr. J. M. Th. Luijkenaar Francken-Schreuder, Rotterdam; Dr. F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr. H. Mulder, Kloosterburen; Dr. A. Ringnalda, Ermelo; P. J. Risseuw, 's-Gravenhage; C. Rijnsdorp, Rotterdam; A. Schilder, 's-Gravenhage; Dr. G. K. Schoep, 's-Gravenhage; Dr. R. Schippers, Wanswert; Dr. J. Smelik, 's-Gravenhage; Drs. H. Smilde, Groningen; Drs. H. Smitskamp, 's-Gravenhage; Dr. N. Streefkerk, Wollega; D. Stroo, Bussum; J. Strikwerda, Zeist; Prof. Dr. C. van Til, Philadelphia, Pa.; Dr. C. Veenhof, Haarlem; Dr. J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr. D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr. M. Vreugdenhil, Meliskerke; Dr. F. de Vries, 's-Gravenhage; Dr. J. de Vries, Tilburg; Dr. J. D. Wielenga, Franeker; Dr. D. K. Wielenga, Bellingwolde; Mr. J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Alle stukken bestemd voor de Redactie zende men aan:
Prof. Dr. K. SCHILDER, Vloedijk 101, Kampen.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f7.50 en voor Ned.-Indië f6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Calvinistische Verbondsbeschouwing. I. — Uit de Schrift: Mijn aangezicht mede? (Ex. 33:14.) — Kerkelijk Leven: Prof. Hepps misverstanden inzake de algemeene genade. VIII. Hoe Prof. Dr. V. Hepp citeert I. Mil. Tehuizen. Gezangen, Dr. A. Kuyper Jr. — Even Parkeeren: In de proviesskamer des Heeren. — Uit het Pol. en Soc. Leven: „Socialisme en Levensbeschouwing.” II. — Het Boek v. d. Week: Rondom de Kuyper-litteratuur. VII. — Geestelijke Adviezen: Een merkwaardige brief. — Stemmen uit onze Kerken: Nogmaals: „DE” onwederstandelijke genade. — Kerknieuws.

HOOFDARTIKEL

Calvinistische Verbondsbeschouwing. I.

Calvin is een heldere en scherpe geest geweest, maar geen scheppende geest; een organisator, maar geen ontdekker. Met deze karakteristiek heeft de bekende theoloog Seeberg de plaats van Calvin willen bepalen temidden van de andere reformatoren. Zoo heeft hij ook willen vaststellen de betekenis van Calvijn's theologie voor de dogmenvorming in den tijd der reformatie. Bij Calvijn kan hij nauwelijks iets nieuws of origineels vinden. En met dat oordeel heeft hij nog trachten te temperen een kwalificatie als van Dilthey, die aan den grooten reformator geen belangrijker rol kon toekennen dan epigoon der reformatie.

Het schijnt wel of wij bij de leer van Calvijn over het genadeverbond verplicht zijn in elk geval het oordeel van Seeberg te onderschrijven. Bepaald origineel lijkt Calvijn op dit punt niet. Wie nota neemt van wat Bullinger over het verbond der genade heeft geschreven, ziet op beslissende punten onmiskenbare overeenkomst. Calvijn legt n.l. in navolging van Bullinger sterken nadruk op den „verbondsplicht”, een term, die in de geschriften van Bullinger geregeld terugkeert. En het uitgangspunt in hun verbondstheorie is bij beiden niet het verbond, dat God de Heere reeds met Adam gehad heeft, maar haast uitsluitend het verbond met Abraham.

Toch is het op z'n minst eenzijdig ook op dit punt Calvijn alle originaliteit te onzeggen. Wie zich aansluit bij zijn voorgangers, sluit daarbij alle oorspronkelijkheid nog niet uit. Het is maar de vraag hoe deze aansluiting plaats vindt. En dan is de wijze, waarop Calvijn de gegevens van zijn mede-reformatoren verwerkt, origineel genoeg. Men zou hem zelfs den meest oorspronkelijke van alle reformatoren kunnen noemen, t.w. in dezen zin, dat hij meer dan eenig ander reformator teruggaat naar den oorsprong van alle ware leer, d.i. naar den zuiveren zin der Heilige Schrift. Men leze slechts zijn disputaties over de sacramenten en vergelijke wat Bullinger daarbij leerde. Wat Calvijn schrijft is dan niet anders dan een juistere interpretatie van het Woord Gods. Men leze ook wat Luther over het verbond der genade kon schrijven en wat Calvijn op dezelfde plaatsen der Schrift dan aantekent. Bij Genesis 17:19-22 b.v. spreekt Luther over tweeërlei verbond. Het eene is het verbond der besnijdenis, waartoe Ismaël behoorde. Daarom — zoo zegt hij — is in het Oosten, waar de nakomelingen van Ismaël woonden, de besnijdenis onder bijna alle volken bewaard gebleven. Dit verbond is echter tijdelijk, vleeschelijk, een verbond der wet. Maar het andere verbond, waarvan God Ismaël uitsluit, en dat Hij alleen met Izak opricht, is geestelijk en eeuwig.

1) In eenigszins gewijzigden vorm volgt hier het referaat, dat in Juni 1937 gehouden werd op de Algemeene Ledenvergadering van de Reunisten-Organisatie van F. Q. I.

Voor Calvijn is deze opvatting niet te aanvaarden. Doorgaans volgt hij Luther voor een goed deel bij zijn exegese van Genesis, maar tegenover deze beschouwing staat hij duidelijk afwijzend. Wel maakt hij onderscheid in den zegen, dien Ismaël verkrijgt in vergelijking met Izak, maar hij verklaart nadrukkelijk, dat ook Ismaël dien had kunnen ontvangen. Hij wil niet van tweeërlei verbond weten, maar zegt, dat ook Ismaël niet geheel buiten het verbond met Abraham valt. En op een andere plaats, in een preek over Deut. 30:6 v.v. verklaart hij, dat de besnijdenis nooit een teken en zegel is geweest van enkel aardse zegeningen. Op deze wijze handhaaft Calvijn het eene verbond Gods zoowel met Izak als Ismaël en daarmee houdt hij vast de eene roeping des verbonds voor den verbondsgetrouwe en den verbondsbreker. Daarin is Calvijn origineeler dan Luther. Hij blijft n.l. dichter bij den oorsprong: de Heilige Schrift.

Nog een voorbeeld kan dat bevestigen en dat in verband met de theologie van Bucer. Bucer was van gedachte, dat God Zijn verbond slechts met de uitverkorenen heeft opgericht. Calvijn neemt deze beschouwing niet over. Hij vermijdt stelselmatig zich zoo uit te drukken. Ja, hij verklaart positief, dat zij zich vergissen, die meenen, dat in het verbond alleen uitverkorenen kunnen begrepen zijn (zie o.a. zijn verklaring van Genesis 17:7). Ook hier blijft Calvijn oorspronkelijk in den boven aangegeven zin van het woord. Het is zijn uitgesproken bedoeling, de waarheid der Schrift te geven in een vorm, die zich zoo dicht mogelijk aansluit bij de wijze van spreken en voorstellen, waarvan God zelf zich bedient in Zijn Woord. Daardoor heeft zijn beschouwing over het verbond der genade nog zijn bijzondere betekenis. Vooral ten opzichte van de vraag, die tegenwoordig onder de geloovigen van onderscheiden kerkgemeenschap in het geding is: met wie heeft de Heere Zijn verbond opgericht? Met de uitverkorenen alleen of kan ik zeggen, dat Hij Zijn verbond ook had opgericht met hen, die onder het verbond geboren, toch later aan Zijn verbond ontrouw zijn geworden?

Bij de beantwoording van deze vraag gaan de belijders van de gereformeerde belijdenis in tweeën uiteen. Van verscheiden zijden is zelfs met meer dan gewonen nadruk verklaard, dat de eenige gereformeerde verbondsbeschouwing deze is, dat de Heere Zijn verbond alleen met de uitverkorenen heeft.

Ook onder ons heeft menigeen geen andere beschouwing als Schriftuurlijk willen erkennen. Het verbond kan zich dan nooit verder uitstreken dan de verkiezing. Zelfs is in de hitte van den strijd verklaard, dat het een leer der duivelen is om te belijden, dat ook niet-uitverkorenen in het verbond kunnen begrepen zijn. (Voor nadere gegevens verwijzen wij naar de artt. van Dr. Kraan in den negenden jaargang van „De Reformatie” no. 24-29.)

Wanneer bovengenoemde uitspraak gegrond is, komt Calvijn toch wel in een heel duisternis hoek te staan. Zijn leer van het verbond der genade ontvangt zoo een zeer vreemde belichting! Want hoe wij het wenden of keeren, voor Calvijn vallen verkiezing en verbond kwalitatief niet samen. Volgens hem is het getal verkorenen niet gelijk aan het getal van hen, die tot het verbond behooren. Een kind des verbonds is nog niet altijd een verkorene tot zaligheid.

Toch heeft men deze beschouwing willen afwijzen met een beroep op Calvijn zelf en met een beroep op hen, die in de leer van het verbond eenzelfde standpunt ingenomen hebben. Zoo heeft men zich beroepen op Bullinger. Doch o.i. ten onrechte. Bullinger spreekt wel van het verbond Gods met het volk Gods, maar onder volk Gods verstaat hij het geheel van hen, die onder het

Alle Dinsdag voormiddag, van de Gemeente de verhouding van den Heiligen Geest tot de Schrift op in den zin van een rijk bezielend Theïsme, en vooral onze Gereformeerde kerk, ook daarin de Lutherische zusterkerk door meerdere zuiverheid overtreffend, hield steeds staande, dat het Woord nooit op zich zelf iets is, en nooit anders dan als instrument van den Heiligen Geest kracht werkt, en dus ook, den gang der eeuwen door, nooit door dien Heiligen Geest is verlaten. De Heilige Geest, zoo belijdt ze, heeft eerst door de Openbaring de stof gereed gemaakt, waaruit het kled der Schrift zou worden gewoven. Toen die stof gereed lag heeft de Heilige Geest de enkele stukken der Schrift in rang van tijdsorde geïnspireerd. Voorts heeft de Heilige Geest de aldus gereed gekomen boeken onder zijn leiding door het instrument der kerk verzameld. Al verder heeft de Heilige Geest gewaakt over den tekst van het Woord, dat Hij geïnspireerd had. Niet minder heeft de Heilige Geest de vertalingen bestraald, waarin dat Woord tot de volken zou komen. Diezelfde Heilige Geest heeft voorts door ambtelijke prediking zelf dat Woord uitgeleefd, en het met geloof vernemen voor de groepen ten leven. En bij met één enkele van Gods uitverkorenen heeft die Heilige Geest gerust, eer het Woord, voor eenen eens onfeilbaar ingegeven, even onfeilbaar in die enkele ziel vrucht droeg, als ware het alleen voor die ziel geïnspireerd.

Dr. A. KUYPER,
Hedendaagsche Schriftcritiek, pag. 37-38.

verbond geboren zijn. In zijn boek: „Het eenige en eeuwige testament of verbond Gods”, waarvan een uitnemende vertaling in het Nederlandsch bestaat, spreekt hij zelfs van voorwaarden des verbonds. En zij, die verkiezing en verbond op de aangegeven wijze vereenzelvigen, willen juist allermint van een z.g. voorwaardelijk verbond weten.

Het beroep op Calvijn zelf lijkt ons evenmin steekhoudend. Men meent, dat Calvijn alleen uitverkorenen kent in het verbond, maar dan verliest men uit het oog, dat Calvijn tweeërlei uitverkorenen onderscheidt. Zoo zegt Calvijn bij zijn verklaring van Ezechiël 16:21: „wij moeten dus tweeërlei verkiezing Gods opmerken, omdat Hij het gansche geslacht van Abraham in zijn geheel heeft uitverkoren. De besnijdenis hadden zij allen gemeen en deze was hun tot een teken en onderpand der aanneming. Daar echter God alle kinderen van Abraham van den kleinste tot den grootste wilde besneden hebben, heeft Hij hen ook tegelijk tot Zijn kinderen verkoren: dit is de ééne aanneming (adoptie) of verkiezing geweest. De andere was echter de verborgene, omdat God uit die menigte uitnam, die Hij wilde: en dezen zijn de kinderen der belofte; zij zijn het overblijfsel naar de verkiezing der genade, zooals Paulus daarvan spreekt in Romeinen 11:5.”

Deze opvatting keert bij Calvijn gedurig terug en maakt een integreerend deel van zijn verbondsbeschouwing uit. Op grond daarvan spreekt hij vervolgens van algemeene en bijzondere adoptie (zoo b.v. op Genesis 25:23) en van algemeene en bijzondere roeping (Institutie III, 21, 7 en 24, 8).

Met het oog hierop kunnen wij niet anders dan betreuren de soms zeer sterke bewoordingen, waarmee de voorstanders van hen, die verbond en verkiezing vereenzelvigen, het andere standpunt veroordeelen. Men spreekt van het eenig gereformeerde standpunt, terwijl men Calvijn zeker niet achter zich heeft. Wij denken — om nog één ding te noemen — aan de reeds eerder besproken positie van Ismaël in het verbond. Niet enkel bij Genesis 17 geeft Calvijn geen steun aan de beschouwing, dat Ismaël niet tot het verbond behoorde. Ook bij zijn verklaring van Romeinen 9:6 teekent hij aan, dat God de Heere Zijn verbond niet minder bij Ismaël dan bij Izak verzegeld heeft. En in een preek over Deuteronomium 23:7 v.v. zegt hij, dat Ismaël evenals Ezau den zegen des verbonds verworpen heeft. Calvijn leert hier wel degelijk tweeërlei zijn in het verbond.

Daarom kan het schadelijk werken voor het gereformeerde leven, dat ook buiten de Gereformeerde Kerken gevonden wordt, wanneer men hier een tegenstelling toespitst, die o.i. als zodanig geen recht van bestaan vindt. Op die wijze

bestendigt men een scheiding tusschen velen, die met ons prijs stellen op den naam van Calvinist en die zich toch niet kunnen vinden in het kwantitatief gelijk stellen van verkiezing en verbond. Met name denken wij hier aan onze broeders en zusters in de Christelijke Gereformeerde Kerk en aan hen, die in de Nederlandsch Hervormde Kerk bij den Gereformeerden Bond behooren. Zij, die ook merkwaardigerwijze op politiek terrein één lijn met ons trekken, beroepen zich voor hun verbondsleer gaarne op Calvijn. Daarin blijven zij, ondanks alle kerkelijke gedeeldheid, gelukkig met ons een.

Toch bestaat er helaas in theologische vraagstukken op menig punt onnoodig sterke tegenstelling. En wanneer wij de niet-Calvinistische verbondsbeschouwing naar voren schuiven, verzachten wij deze tegenstelling niet. Wij denken b.v. aan uittalingen van Ds Kievit in zijn boek: „Tweeërlei kinderen des verbonds”, waarin hij vele en groote citaten van Calvijn gaf. Hij zegt daarbij: „Calvijn wordt door niemand erger mishandeld en misbruikt dan door de hedendaagsche neo-Calvinisten”. Ook Ds Jongeleen doet in zijn geschrift: „Het Genadeverbond” eenzelfde protest hooren, al gebruikt hij zulke bittere woorden niet. Zijn toon is aanmerkelijk milder.

Nu behoeven wij niet bevreesd te zijn voor den naam van neo-Calvinist. Het zou zelfs overwogen kunnen worden of het wetenschappelijk niet juist is op al die punten, waar wij Calvijn niet meer strikt volgen, van neo-Calvinisme te spreken. Wij denken b.v. aan het probleem van de verhouding der overheid ten opzichte van de wet Gods.

Voorshands zien wij echter nog geen reden om ons neo-Calvinist te noemen in de leer van het verbond der genade, vooral niet, omdat wij daardoor op kerkelijk terrein een muur zouden laten staan en versterken, die hoe eerder hoe beter afgebroken moet worden.

W. H. VAN DER VEGT.

UIT DE SCHRIFT

Mijn aangezicht mede?

Zou Mijn aangezicht moeten medegaan om u gerust te stellen? Exodus 33:14.

Er was een geweldig conflict gegroeid tusschen den Heere en Zijn volk.

Tusschen den God van het Verbond en het volk van het Verbond.

De Heere was getrouw gebleven.

Maar het volk was ontrouw, trouweloos geworden.

Het had, van zijn zijde, het Verbond gebroken. Het had zoo zwaar gezondigd met het gouden kalf.

Mozes heeft het nu ootmoedig beleden bij den Heere: „Och Heere, dit volk heeft een groote zonde gezondigd dat zij zich gouden goden gemaakt hebben.”

Is het contact met den hemel nu ook verbroken? Schijnbaar wel.

Want de Heere zegt: Ik doe het niet langer. Ik ga niet verder mee; Mijn engel wil Ik u niet onthouden, maar Zelf trek Ik niet mede op.

Dat woord des Heeren heeft bij de oprechten innig leedgevoel gewekt.

Want zij begrepen: als de Heere Zelf niet meegaat, dan zijn we verloren.

Toen heeft Mozes dat leedgevoel en dat schuldgevoel voor God uitgesproken in de tent der samenkomst, waarin hij goddelijke openbaring ontving, en waarin de Heere tot hem naderde om hem instructies te geven betreffende zijn leiderschap.

Daar heeft hij als Middelaar het pleit gevoerd voor het volk, dat zoo schrikkelijk overtreden had. Hij heeft dit gedaan, door te wijzen op de verkiezing en het Verbond. Zie aan, Heere, dat deze natie Uw volk is.

En hij heeft zijn nood geklaagd aan het hart van zijn God, en uitgesproken dat hij zonder de heilige en veilige leiding des Heeren onbekwaam was voor het leiderschap.

Toen vroeg Jehovah in Zijn groote genade: Zou Mijn aangezicht moeten medegaan om u gerust te stellen?

Mijn aangezicht; dat is Ik Zelf. Zoodat Mijn tegenwoordigheid gezien en bewust genomen wordt.

En alles in Mozes zegt: ja, Heere! Als Gij Zelf niet mede zoudt gaan, doe ons dan liever van hier niet optrekken. Zonder U geen schrede, alleen met U zijn wij veilig. Want waarbij zou nu bekend worden dat Ik genade gevonden heb in Uw oogen, Ik en Uw volk? Is het niet daarbij, dat Gij met ons gaat? Alzoo zullen wij afgezonderd worden, Ik en Uw volk, van alle volk dat op den aardbodem is.

Toen zeide de HEERE: Ik zal het doen.

Hier was nu een geloovig beroep op het Verbond. Beschouw, herdenk Uw vastgestaafd Verbond. Laat dat Uw hart tot ons in liefde ontvopen.

En omdat dit beroep bij God aanvaard werd,

werden de onrustige harten gerustgesteld. En daalde er stille vrede in de verontruste gemoederen. Nu was het weer: God zal Zelf hun Leidsman wezen.

Wij zijn in dit nieuwe jaar óók opgetrokken.

We moesten opbreken.

Wij ook wisten het: we gaan de woestijn dieper in; we treden vijanden tegen; wij hebben eveneens gezondigd; wij derven de heerlijkheid Gods, wij zijn schenders van Gods wet.

Wij worden ook Zijn volk genaamd, we roemen óók in Zijn Verbond, en we gevoelen het, dat wij voor Hem zoo schuldig staan, dat de Heilige God ook tot ons zou moeten zeggen: Ik doe het niet langer, Ik ga niet verder mee. Ik laat u alleen gaan.

Als we dat nu maar erkennen willen, met heel ons hart. En dat we diep gevoelen: zonder den Heere kunnen we niet optrekken. Geen stap!

Wij weten den weg niet.

Wij durven den strijd niet aan.

Wij missen de kracht.

O, Heere, ga Gij mee!

Dan op eenmaal doet die trouwe, ontfermende God ook ons de vraag van Zijn liefde: Zou Mijn aangezicht moeten medegaan om u gerust te stellen?

Dan zijn we veilig.

De Heere gedenkt het Verbond.

Hij blijft getrouw.

Hij kan Zichzelf niet verloochenen.

De Herder verlaat de kudde nooit.

De Kerk, met bloed gekocht, is dierbaar in Zijn oogen.

Mijn ziel, wat zijt ge dan onrustig in uw lot?

Niets kan ons geruststellen, woorden en mensen en beloften van mensen troosten niet, maken ons arme hart alleen nog ongeruster dan het al is, bij het denken aan alles wat zou kunnen gebeuren, aan alle mogelijkheden, die werkelijkheden konden worden.

Maar, als we weten, dat het aangezicht des Heeren mee optrekt met het heil der Kerk, dan is er moed, veiligheid en kracht. Dan wandelen we in het licht van het godlijk aanschijn voort en stellen onze zielen gerust:

„Doch gij, mijn ziel, het ga zoo 'twil,

Stel u gerust, zwijg Gode stil.

Hij immers zal mijn rotssteen wezen,

mijn hulp, mijn toevlucht in den nood;

Ik zal geen groote wankling vreezen”.

F. C. M.

KERKELIJK LEVEN

Prof. Hepps misverstandten inzake de algemeene genade. (VIII.)

Kwade gevolgen van Prof. Hepps verbondsbeschouwing. (III.)

Onze bespreking van Prof. Hepps brochure hebben we, terwille van de feestdagen, even laten rusten. Thans gaan we verder. We nemen den draad op, waar we hem in ons nummer van 17 Dec. j.l. lieten liggen: we zullen derhalve thans hebben aan te toonen, dat Prof. Hepps constructies, inzake den mensch als medewerker Gods, ook waar ze thetisch spreken, gedrukt worden door de kwade verbondsbeschouwing, die hij, tegen Kuypers scherpe waarschuwing in, tot de zijne gemaakt heeft, en dus zelf verwerpelijk zijn.

De uitliggingen, die Prof. Hepp op het pad der gereformeerde dogmatiek ook nu weer maakt, laten zich, helaas, alweer verklaren uit zijn ongenoegzame kennis van de entourage der gereformeerde belijdenisschriften. Kras? Ja, maar helaas waar. Nadat toch Prof. Hepp met een herhaaldelijk reeds door mij geadstrueerde lichtvaardigheid, tegen de uitdrukkelijke verklaring van mijn door hem gelezen woorden in, heeft durven beweren, dat ik den mensch als ONDER-arbeider niet erken, komt hij weer aandragen met de belijdenis, „De Dordtsche Leerregels” — aldus Prof. Hepp — „belijden wel, dat de vernieuwde wil ook zelf werkt, maar niet, dat die wil MEDEwerkt” (87). Hetgeen dan weer dienen moet, om het door mij gestelde begrip van medewerker „in den han te doen”.

Nu hebben we reeds in ons voorgaande artikel aangevoerd, dat Prof. Hepp hier in strijd komt met de elders door hem zoo geprezen Synopsi; deze leert wel degelijk, dat de mensch door de genade Gods begint met God mee te werken, inelpit Deo 'aunergein'. De Synopsi is een werk van mede dezelfde hoogleraren, die op 22 Maart 1631 het 2e deel van Triglands Werken, over de Kracht der Godsaligheid, hebben goedgekeurd in sterk prijzende woorden; het boek is trouwens ook kerkelijk geaprobeerd door de classis Amsterdam. Ik noem Trigland weer als den man, die ten nauwste verbonden was aan de vaststelling van den tekst der Dordtsche Leerregels. En Triglands Kerkelijke Geschiedenissen, waarin hij tegenover den remonstrantschen geschiedschrijver een historisch exposé geeft van de „zwarte en bekommerlijke geschillen”, die in de remonstrantsche periode de geesten verontrustten, met vermelding van den ons allen min of meer bekenden

afloop, wordt door de gereformeerde dogmatici herhaaldelijk geciteerd.

Dat laatste is ook het geval wat betreft de kwestie, die Prof. Hepp aanroert: de medewerking van den mensch. De Moor b.v. handelt in zijn Commentarius op 4 Marck over de „conservatie”, d.w.z. de zekere bewaring van de uitverkorenen door God, als weldaad van het verbond der genade¹⁾. Hij verwijst hierbij naar Triglands „Kerkelijke Geschiedenissen” (b.v. bl. 166/7). Zoekt men de aangehaalde plaats (IV, 651, a, vgl. 580) op, dan leest men daar, dat de Remonstranten, met betrekking tot het vierde punt der geschillen, hun gevoelen wel eens als volgt hebben geformuleerd:

IV. Dat het geloove ende de bekeeringhe inden mensche niet en werden gewrocht door de genade Godts alleen, soo dat de mensche daer niet toe en doet, nochte niet doen en kan, maer datter twee oorsaken zijn van onse geloove ende bekeeringe. I. De Genade Godts, als voorkomende ende opwekkende. II. des Menschen wille, als naevolgende ende mede werckende. Dat volghens dien de Mensche een mede wercker Godts is in 't voltrecken van zijne wedergeboorte. Dat de gave des geloofs niet en wordt geschoncken sonder medewerkinge van des Menschen wille, ende dat het onderscheyt zijns zelfs den mensche wel mag toegeschreven worden.

De Moor kent dus het valsehe, remonstrantsche, gebruik van het begrip „medewerker”, en weet, welke gevaren er aan verbonden zijn. Hij verwijst trouwens naar Triglands „Kerkelijke Geschiedenissen”, ook nog in de paragraaf, waarin hij rechtstreeks handelt over de krachtige roeping (IV, cap. 23, § 9, bl. 487, 489).

Welnu, deze De Moor zou er desniettemin niet aan denken, te argumenteeren tegenover zijn mede-gereformeerden op de niet eens erg suggestief werkende manier van Prof. Hepp. Uitdrukkelijk legt hij vast, dat er onder gereformeerden geen verschil van meening mag bestaan wat betreft de kwestie, of de mensch met God „medewerkt” in het eerste moment der wedergeboorte, die immers een nieuwe schepping, een levendmaking uit de dooden is? Wie zóó iets leert, die hoort thuis bij de remonstranten, pelagianen of semipelagianen en andere dwaalgeesten²⁾. Men komt, zegt hij, ook te dicht in de remonstrantsche buurt, wanneer men den mensch met God laat „meewerken” (cooperari) dadelijk na dat eerste moment der goddelijke roeping³⁾. Dit alles heeft onder ons ieders instemming en is door mij uitdrukkelijk op den voorgrond geplaatst, zooals ik met citaten aangaaf.

Maar hiermee is de kwestie niet afgehandeld. Integendeel, er valt naast deze dingen nog wel iets anders ook te leeren en te belijden, zooals De Moor zegt.

In de eerste plaats mag men, volgens hem, niet die leden (uit Engeland) der Dordtsche Synode verketteren, die daar gewagen van voorbereidingen⁴⁾ voor de bekeering en regeneratie. Want men kan daarvan spreken zonder ook maar iets te doen te willen hebben met de pelagianen (483/4).

Vervolgens kan men z.i. een hartgrondigen afkeer hebben van de synergisten, d.w.z. van hen, die God en mensch laten samenwerken in het eerste moment zijner krachtdadige roeping⁵⁾, maar die ook daarin weer aan Pelagius tegemoet komen (489), terwijl men toch overigens zijn oogen niet sluit voor de mogelijkheid om „in gezonden zin” (sano sensu) te spreken van coöperatie (samen-werking) tusschen den Heiligen Geest, het Woord en den menschelijken wil; mits dan maar de Heilige Geest wordt gehandhaafd als eerste, principale en bovennatuurlijke oorzaak der roeping, het Woord als instrument blijve erkend, en van den menschelijken wil beleden worde, niet dat hij mee-werkt om te komen tot roeping en bekeering, doch dat hij als „tweede oorzaak” het doet in het vervolg daarvan⁶⁾.

In de derde plaats wordt juist tegenover het verwijt, dat de gereformeerden den mensch tot een „stok en

1) De Moor, a.w. IV, Leiden, 1768, p. 155: de conservatio behandel'd „in tractatione beneficiorum foederis gratiae”.

2) De Moor, a.w. IV, 482, linea 2, zie verder a, b, y, 482, 484, 486; geen coöperatie in het eerste moment der roeping.

3) De Moor, IV, 487: Sed & Remonstrantes iis accensendi sunt, qui Hominis cum Deo Coöperationem mox a primo Vocationis momento tenent; verwezen wordt naar Grevinchovius, vgl. Trigland, Kerkelijke Gesch. IV, 636, a, 651, a. Trigland citeert van Grevinchovius de uitspraak: „dat de menschelijke wille, pooghende haer selven tot Godt te bekeeren, die pooginghe, als eene voorghe-cyschte conditie, Godt beweegt om haer te ontmoeten, ende met de selve mede te wercken tot hare dadelijke bekeeringhe (Trigland, 636, a). De Moor verwijst hiertegenover naar de Dordtsche Leerregels, bidst. III en IV, Verw. der Dwaligen, § 9, waar wordt veroordeeld de leer van hen, die zeggen, „dat de genade en de vrije wil gedeeltelijke oorzaken zijn, die beide te zamen het begin van de bekeering werken, en dat de genade in orde van werking niet gaat vóór de werking van den wil, dat is, dat God niet eer den wil des menschen krachtiglijk helpt tot de bekeering, dan wanneer de wil des menschen zichzelf beweegt en daartoe bepaalt. Bewijsplaatsen tegen deze valsehe leer zijn in de Canones Rom. 9:16; 1 Cor. 4:7 en Philipp. 2:13.

4) B.v. het opkomen van een betere gezindheid, het prijsgeven van spot, wetstudie, overweging van eigen sonde, vrees voor straf; 483.

5) Quid cuncti Coöperationem Hominis cum Deo in primo mox Vocationis momento tenent, 489.

6) Sano tamen sensu admitti potest haec locutio (n.l. tria concurrere), si nempe... Voluntas... humana consiliatur concurrere non ad Vocationem & Conversionem primo operandum; sed in Vocatione & Conversione, quam Deus operari vult, primo quidem momento ut Subiectum mere passivum, in quod operatur Spiritus per Verbum, cui proin non nisi Capacitas seu Potentia passiva recipiendae divinae Gratiae est adscribenda, quae Voluntati humanae competit prae cunctis creaturis irrationalibus & insensatis; secundo vero momento & deinceps ut Causa secunda praedita novis Habitibus spiritualibus per Gratiam infusis, & sic idonea facta ad coöperandum Deo & Spiritui Vocanti, cum decenti tamen Subordinatione & Dependuntia (490).

blok” deg dit verwij opvatting; het eerste En hierbi, grippelijk, het ver w als bewijs sche co handhaves ste van leer⁸⁾.

In de v te worden een met G de wed De hier In mijn er op gew wanneer a mede werk doet; inn vallen, wa bedient te in den me toen op Gods Geer het zelfon een geval de Schrift vertaling mee te antilan merkt hie of vóór roeping, d een gelo wogen en weer werk natuurlijk voor de c zeiden re „eigenlijk iemand, d die te zw om den l ondersteu ovoneens den Heilig aan, kom 10:40, et (bl. 383). En na (449—501) opmerken hij dan ne ratie-leer

Hier confessie, de praeps zin wilde blik de n zaming v Zoó zijn d en weerge nu alleen die wel de werkers z van het g mensch, t een gelo niet meer maar — t schen teg handhaaf

7) Vgl. 8) Atque gendo ac asset, alqui habere: id per Gratia facultates

Progrezsiolus Philip coll. vers. 1

9) Item: pñasobus m vertendis, a Spiritus ac praeventi nacti, sed, tenentur sa

10) Alim opus minist sionis. Prie Cor. 3. 9.

praedication vitae & b habeat oves coöperarius nobis danti

ticae, II. C XV, qu. I Moor, a.w.

totes), quar quam conte

11) Non Conversioni passive se

siquidem ac & regenerit novae vitae

& novam v